

СУБ'ЄКТИ ДОКАЗУВАННЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: ПОНЯТТЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ

На підставі аналізу наукових джерел, автором статті висвітлено проблемні питання щодо розуміння поняття та класифікації суб'єктів доказування в кримінальному провадженні. Запропоновано авторське визначення суб'єктів доказування в кримінальному провадженні та їх класифікація.

Ключові слова: суб'єкти доказування; кримінальне провадження; сторони кримінального провадження; процес доказування; суд.

На основании анализа научных источников, автором статьи освещены проблемные вопросы относительно понимания понятия и классификации субъектов доказывания в уголовном производстве. Предложено авторское определение субъектов доказывания в уголовном производстве и их классификация.

Ключевые слова: субъекты доказывания; уголовное производство; стороны уголовного производства; процесс доказывания; суд.

Based on the analysis of scientific sources, the article highlights areas of concern understanding the concept and classification of evidence in criminal proceedings. The author of defining proof in criminal proceedings and their classification.

Keywords: subjects of proof; criminal proceedings; parties to the criminal proceedings; process of proof; court.

Постановка проблеми. Доказування, яке здійснюється в установленій законом процесуальній формі під час досудового розслідування та судового розгляду кримінального провадження, є основним змістом кримінально-процесуальної діяльності. Не дивлячись на те, кримінально-процесуальне доказування за останні десятиліття поповнилося новими знаннями філософії, логіки, статистики, криміналістики, кримінального права і т.д., значна кількість його проблем залишається дискусійними та актуальними й дотепер, в тому числі й ті, що стосуються визначення поняття та класифікації суб'єктів доказування в кримінальному провадженні.

Прийнятий новий Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК України) від 13 квітня 2012 року [1] нормативно не закріпив положення, яке б визначало поняття суб'єктів доказування в кримінальному провадженні, натомість, виходячи з аналізу норм глава 4 КПК України, до таких суб'єктів законодавець відносить сторін кримінального провадження, слідчого суддю, суд та потерпілого.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В юридичній літературі значну увагу питанням, присвяченим суб'єктам доказування в кримінальному провадженні, приділяли такі вчені-процесуалісти як Ю.П. Аленін, В.Д. Арсеньєв, І.В. Гловлюк, В.П. Гмирко, В.Г. Гончаренко, Г.Ф. Горський, Ю.М. Грошевий, Є.Г. Коваленко, Л.Д. Кокорев, М.М. Михеєнко, В.Т. Нор, Ю.К. Орлов, М.А. Погорецький, В.О. Попелюшко, О.В. Рибалка, Д.Б. Сергєєва, Н.П. Сиза, С.М. Стахівський, М.С. Строгович, В.М. Тertiшник, Л.Д. Удалова, М.Є. Шумило, О.Г. Яновська та інші. Разом із тим, серед науковців відсутня єдність поглядів щодо розуміння поняття та класифікації суб'єктів доказування в кримінальному провадженні.

Метою статті є авторське визначення суб'єктів доказування та вироблення єдиного підходу щодо класифікації суб'єктів доказування в кримінальному провадженні.

Виклад основного матеріалу. Перед тим, як розглядати питання щодо визначення поняття та класифікації суб'єктів доказування в кримінальному провадженні, необхідно з'ясувати, що собою являє кримінально-процесуальне доказування. Відповідно до ч. 2 ст. 91 КПК України, доказування полягає у збиранні, перевірці та оцінці доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження. Як бачимо, законодавець закріпив в КПК України традиційну тріаду елементів процесу доказування: збирання, перевірку та оцінку доказів. У літературі неодноразово зазначалося, що схема доказування, яка складається лише з одних традиційних компонентів (збирання, перевірки, оцінки доказів), не має універсального характеру. З її допомогою добре ілюструється рух окремо взятого доказу, але при цьому не беруться до уваги суб'єкти доказування. У такому вигляді вона мало придатна для розмежування їхніх функцій. Процес доказування уявляється в

ній як односуб'єктний, що не відповідає реальному доказуванню, в якому доказова діяльність будь-якого суб'єкта завжди адресована якомусь іншому суб'єкту чи суб'єктам [2, с. 13].

На наш погляд, цілком обґрунтованою є позиція М.А. Погорецького, який розглядає доказування у кримінальному процесі в широкому розумінні, як складну об'єктивно-суб'єктивну діяльність, що складається з низки взаємозалежних та взаємовпливових елементів [3, с. 503] і полягає в пізнанні обставин злочину, отриманні процесуальних доказів і обґрунтуванні ними рішень у кримінальному процесі [3, с. 498]. Для ілюстрації руху як окремо взятого доказу, так і всієї сукупності доказів у кримінальному провадженні, вчений розглядає два етапи доказування, що становлять єдиний процес: 1) отримання доказів; 2) використання доказів для обґрунтування рішень у кримінальному процесі [3, с. 500]. Такий підхід щодо структури процесу доказування, на нашу думку, найбільш точно відбиває гносеологічну та правову сутності процесу доказування в кримінальному провадженні, оскільки за її допомогою добре ілюструється рух як окремо взятого доказу, так і всієї сукупності доказів, що фігурують у кримінальному провадженні, з урахуванням специфіки процесуального статусу суб'єктів доказування.

Як і будь-яка діяльність, доказування здійснюється уповноваженими на те суб'єктами кримінального провадження. Слід звернути увагу на те, що ані в КПК України 1960 року, ані в чинному КПК України поняття суб'єктів доказування нормативно не закріплено. Разом із тим, використовується такі терміни як "учасник кримінального провадження", "учасники судового провадження". Так, п. 25 ч. 1 ст. 3 КПК України визначено, що "учасниками кримінального провадження" є сторони кримінального провадження, потерпілий, його представник та законний представник, цивільний позивач, його представник та законний представник, цивільний відповідач та його представник, особа, стосовно якої розглядається питання про видачу в іноземну державу (екстрадицію), заявник, свідок та його адвокат, понятий, засталодавець, перекладач, експерт, спеціаліст, секретар судового засідання, судовий розпорядник.

Дещо вужчим є розуміння значення терміну "учасники судового провадження", під яким законодавець визначає сторін кримінального провадження, потерпілого, його представника та законного представника, цивільного позивача, його представника та законного представника, цивільного відповідача та його представника, а також інші особи, за клопотанням або скаргами яких у випадках, передбачених КПК, здійснюється судове провадження (п. 26 ч. 1 ст. 3 КПК України).

Зважаючи на те, що в законі поняття та перелік поняття та кола суб'єктів доказування в кримінальному провадженні, в процесуальній літературі склалися різні погляди щодо цього питання. Так, одні автори під суб'єктами доказування розуміють тих учасників кримінального процесу, на яких покладається обов'язок встановлення об'єктивної істини [4, с. 123]

На думку інших правників, суб'єктами доказування є органи та особи, які здійснюють доказування та є відповідальними за нього, мають право на активну і тривалу участь у процесі доказування для захисту своїх інтересів або інтересів, які вони представляють [5, с. 130-131].

Також існує точка зору, що під суб'єктами доказування слід розуміти органи і осіб, які або зобов'язані здійснювати доказування (збирають, перевіряють, оцінюють докази) і є відповідальними за нього, або мають право на активну участь у процесі доказування, реалізуючи свої охоронювані законом інтереси [6, с. 52; 7, с. 222-226].

У цьому контексті заслуговує на підтримку позиція Ю.М. Грошевого та С.М. Стахівського, які наголошують на тому, що для правильного визначення поняття і кола суб'єктів доказування необхідно виходити з того, у діях яких органів та осіб містяться елементи, з яких складається весь процес доказування у кримінальному процесі [8, с. 45].

В українській мові термін "суб'єкт" тлумачиться як особа, група осіб, організація і т. ін., яким належить активна роль у певному процесі, акті; особа або організація як носій певних прав і обов'язків [9, с. 614].

Зважаючи на таке етимологічне значення терміну "суб'єкт" на нашу думку, суб'єктом доказування слід визначати того учасника кримінального провадження, якому належить активна роль у процесі кримінально-процесуального доказування. Під активною роллю суб'єкта доказування, на наш погляд, слід розуміти його процесуальний обов'язок або право щодо здійснення процесу доказування в кримінальному провадженні. Наявність такої ознаки, як активна роль суб'єкта кримінально-процесуального доказування, дає можливість відмежувати його від інших учасників кримінального провадження.

Важливою сутнісною ознакою суб'єкта доказування в кримінальному провадженні, на нашу думку, є наявність у нього процесуального інтересу, що залежить від виконуваної суб'єктом функції у кримінальному провадженні – обвинувачення та захисту. Процесуальний інтерес – це виражена в конкретній поведінці учасника потреба того, щоб підсумком кримінально-процесуальної діяльності став певний результат [10, с. 36]. Тобто, процесуальний інтерес суб'єкта доказування полягає в його можливості отримати докази та використати ці докази для обґрунтування процесуальних рішень в кримінальному провадженні.

Виходячи з вищезазначеного, на нашу думку, суб'єктами доказування в кримінальному провадженні є органи і особи, які в передбаченому порядку КПК України, наділені обов'язками щодо здійснення процесу

доказування в кримінальному провадженні (отримання доказів та використання цих доказів для обґрунтування процесуальних рішень), або мають право на активну участь у процесі доказування, реалізуючи свої процесуальні інтереси.

Визначаючи поняття суб'єктів доказування в кримінальному провадженні, вважаємо за необхідне дослідити питання щодо класифікації суб'єктів доказування в кримінальному процесі.

Варто зазначити, що у процесуальній літературі немає єдності думок щодо класифікації суб'єктів доказування в кримінальному провадженні. Так, В.М. Тертишник та С.В. Слінько виділяють лише одну групу суб'єктів доказування в кримінальному процесі, зокрема – це органи дізнання, слідчий, прокурор і суд за участю інших суб'єктів кримінально-процесуальних відносин [11, с. 52].

Р.Ю. Савонюк поділяє суб'єктів кримінально-процесуального доказування на три групи: 1) державні органи та службові особи, на яких законом покладено обов'язок доказування; 2) особи, які мають право брати участь у доказуванні; 3) особи, які притягуються або залучаються до участі у доказуванні за рішенням органів і службових осіб, які здійснюють процесуальну діяльність у зв'язку з розслідуванням справи [12, с. 21].

Слушною, на наш погляд, є позиція тих вчених-правників, які виділяють дві класифікаційні групи суб'єктів доказування: 1) державні органи та посадові особи, на які покладено обов'язок здійснювати доказування; 2) особи, які мають право брати участь у процесі доказування [8, с. 46; 14, с. 24; 15, с. 139; 16, с. 83]. Такий підхід, як нам здається, найбільш точно відбиває гносеологічну та правову сутність участі суб'єктів доказування в кримінальному провадженні.

Безумовно, усі особи, які вступають у кримінально-процесуальні правовідносини, незалежно від обсягу їхніх прав та обов'язків, стадії кримінального процесу, в котрій вони приймають участь є учасниками кримінального провадження. Разом із тим, усі вони беруть участь у кримінальному провадженні лише на підставах та в порядку, передбачених КПК України, тобто діють відповідно до свого процесуального статусу. При цьому, учасник кримінального провадження набуває статусу суб'єкта доказування лише у тому випадку, якщо його процесуальний статус передбачає можливість участі у кримінально-процесуальному доказуванні. Тобто суб'єкт доказування в кримінальному провадженні наділяються процесуальними правами чи обов'язками щодо отримання доказів (пошуку і виявленні (вилученні) фактичних даних та їх джерел; перевірки, оцінки фактичних даних і їх джерел, їх процесуального оформлення (закріплення) й надання фактичним даним та їх джерелам значення доказу у кримінальному провадженні) та використання цих доказів для обґрунтування свого рішення у кримінальному процесі (про проведення слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, про оголошення про підозру, про обвинувачення особи, винесення вироку судом тощо); отримання інших доказів (з метою перевірки висунутих версій, формування необхідної і достатньої сукупності доказів тощо)).

Виходячи з вищезазначеного, на наш погляд, до суб'єктів доказування в кримінальному провадженні не слід відносити експерта, спеціаліста, заявника, понятих, перекладача, секретаря судового засідання, судового розпорядника, тощо, хоча вони й беруть участь у проведенні слідчих (розшукових) або інших процесуальних дій, що є засобами доказування, безпосередньо подають об'єкти, що можуть бути визнаними доказами у кримінальному провадженні. Таких суб'єктів кримінального процесу можна віднести до учасників кримінального провадження, що забезпечують здійснення процесу доказування, оскільки вони беруть участь у формуванні фактичних даних, що утворюють зміст доказів (наприклад, експерт, що робить висновок) або іншим чином приймають участь у доказуванні (посвідчують хід та результати проведення слідчих (розшукових) дій (поняті), подають на підтвердження своєї заяви про кримінальне правопорушення речі і документи, що в подальшому можуть мати значення доказів у кримінальному провадженні (заявник) тощо).

У цьому аспекті суперечливою є позиція В.Д. Арсеньева, який класифікує суб'єктів доказування на п'ять груп: 1) органи та особи, відповідальні за провадження у кримінальній справі; 2) учасники кримінального процесу, які мають у ньому юридичний інтерес чи які представляють інтереси інших учасників процесу або громадських організацій; 3) особи, які є джерелами відомостей про факти; 4) особи, які залучаються до участі у збиранні та перевірці доказів для виконання різних додаткових дій. Наприклад, це секретар судового засідання, перекладач; 5) особи, які не мають певного процесуального становища під час провадження кримінальної справи, але мають право або несуть обов'язок з пред'явлення наявних у них предметів і документів [13, с. 27–28].

Як бачимо, основна відмінність запропонованої В.Д. Арсенєвим класифікації полягає у тому, що вчений відносить до суб'єктів доказування осіб, які за своїм процесуальним статусом не наділені повноваженнями щодо отримання доказів та використання цих доказів для обґрунтування свого рішення у кримінальному провадженні. На наш погляд, такий підхід є необґрунтованим, оскільки він не відображає сутності процесу доказування в кримінальному провадженні.

Відповідно до ст. 22 КПК України кримінальне провадження здійснюється на основі змагальності, що передбачає самостійне обстоювання стороною обвинувачення і стороною захисту їхніх правових позицій, прав, свобод і законних інтересів засобами, передбаченими КПК України. Сторони кримінального провадження мають рівні права на збирання та подання до суду речей, документів, інших доказів, клопотань,

скарг, а також на реалізацію інших процесуальних прав, передбачених КПК України. Тобто, виходячи з змагальних засад кримінального судочинства та широкого трактування поняття доказування, на нашу думку, лише сторони кримінального провадження є суб'єктами доказування, які наділені процесуальними повноваженнями щодо отримання доказів та використання цих доказів для обґрунтування своїх рішень у кримінальному провадженні.

Спірним серед вчених-процесуалістів залишається питання щодо ролі суду у процесі доказування. Так, одні автори зазначають, що суд не слід відносити до суб'єктів доказування, оскільки він перебуває над сторонами обвинувачення і захисту. Суд досліджує докази, подані сторонами, і здійснює правосуддя. Однак суд не є суб'єктом доказування, оскільки не збирає докази [17, с. 26].

Інші правники, притримуючись традиційного розуміння поняття процесу доказування, розглядають суд суб'єктом доказування в кримінальному провадженні [18, с. 28; 19, с. 132].

Як вже нами зазначалося, ми розглядаємо доказування в широкому розумінні та враховуючи те, що кримінальне провадження здійснюється на основі змагальності (ч. 1 ст. 22 КПК України), суд, виступаючи арбітром, повинен здійснювати функцію правосуддя, а тому визначати суд суб'єктом доказування в кримінальному провадженні, вважаємо недоцільним. Суд, зберігаючи об'єктивність та неупередженість, повинен створювати необхідні умови для реалізації сторонами їхніх процесуальних прав та виконання процесуальних обов'язків (ч. 6 ст. 22 КПК України).

Виходячи з вищезазначеного, на нашу думку, суб'єктів доказування в кримінальному провадженні, доцільно угрупувати наступним чином:

1. Суб'єкти доказування зі сторони обвинувачення.
2. Суб'єкти доказування зі сторони захисту.

При цьому, на суб'єктів доказування зі сторони обвинувачення покладається обов'язок щодо здійснення доказування в кримінальному провадженні (ч. 1 ст. 91 КПК України), а суб'єкти доказування зі сторони захисту – наділяються правом щодо здійснення доказування. Разом із тим, в окремих випадках обов'язок доказування покладається і на сторону захисту. Так, відповідно до ч. 1 ст. 47 КПК України, захисник, виступаючи суб'єктом доказування зі сторони захисту, зобов'язаний використовувати засоби захисту, передбачені цим Кодексом та іншими законами України, з метою забезпечення дотримання прав, свобод і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого та з'ясування обставин, які спростовують підозру чи обвинувачення, пом'якшують чи виключають кримінальну відповідальність підозрюваного, обвинуваченого.

Висновки. Підсумовуючи вищезазначене, на нашу думку, суб'єктами доказування в кримінальному провадженні є органи і особи, які в передбаченому порядку КПК України, наділені обов'язками щодо здійснення процесу доказування в кримінальному провадженні (отримання доказів та використання цих доказів для обґрунтування процесуальних рішень), або мають право на активну участь у процесі доказування, реалізуючи свої процесуальні інтереси. З огляду на зазначене, вважаємо за доцільне главу 4 КПК України доповнити нормою, яка визначатиме поняття суб'єктів доказування в кримінальному провадженні.

Література

1. *Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон від 13.04.2012 № 4651-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2013 р. – № 9-10. – Ст. 474.*
2. *Орлов Ю.К. Основы теории доказательств в уголовном процессе: науч.-практ. пособие / О.К. Орлов. – М., 2001. – 218 с.*
3. *Погорецький М.А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі: монографія / М.А. Погорецький. – Х.: Арсіс, ЛТД, 2007. – 576 с.*
4. *Тертышник В.М. Уголовный процесс: учебное издание / В.М. Тертышник. – Харьков: Арсис, 1997. – 528 с.*
5. *Муравин А.Б. Уголовный процесс : учебное пособие / А.Б. Муравин. – Харьков: ООО «Одиссей», 2000. – 400 с.*
6. *Нор В.Т. Проблеми теорії і практики судових доказів / В.Т. Нор. – Львів : Вища шк., 1978. – 111 с.*
7. *Горский Г.Ф. Проблемы доказательств в советском уголовном процессе / Г.Ф. Горский, Л.Д. Кокорев, П.С. Элькинд. – Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1978. – 303 с.*
8. *Грошевий Ю.М. Докази і доказування у кримінальному процесі: науково-практичний посібник / Ю.М. Грошевий, С.М. Стахівський. – К. : КНТ, 2006. – 272 с.*
9. *Словник української мови: в 11 томах. – 1978. – Том 9. – 814 с.*
10. *Панько Н.К. Состязательность уголовного процесса России и роль адвоката-защитника в ее обеспечении: дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / Н.К. Панько. – Воронеж, 2000. – 230 с.*
11. *Тертышник В. М. Теория доказательств: учеб. изд. / В. М. Тертышник, С. В. Слинко. – Харьков: Арсис, 1998. – 256 с.*

12. Савонюк Р.Ю. Слідчий як суб'єкт кримінально-процесуального доказування: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Р.Ю. Савонюк. – К., 2001. – 230 с.
13. Арсеньев В.Д. Вопросы общей теории судебных доказательств в советском уголовном процессе / В.Д. Арсеньев. – М.: Юр. лит., 1964. – 180 с.
14. Лупинская, П.А. Доказывание в советском уголовном процессе: учебное пособие / П. А. Лупинская. – М.: ВЮЗИ, 1966. – 103 с.
15. Ляш А.О. Докази і доказування в кримінальному судочинстві: навч. посібник / А.О. Ляш, С.М. Стахівський. – К.: Університет «Україна», 2005. – 216 с.
16. Фаткуллин Ф.Н. Общие проблемы процессуального доказывания / Ф. Н. Фаткуллин. – Казань, 1976. – 207 с.
17. Белкин А.Р. Теория доказывания: научно-методическое пособие / А.Р. Белкин. – М.: НОРМА, 1999. – 429 с.
18. Яновська О.Г. Концептуальні засади функціонування і розвитку змагального кримінального судочинства: монографія / О.Г. Яновська. – К., 2011. – 303 с.
19. Попелюшко В.О. Судовий розгляд кримінальної справи: навч. посіб / В.О. Попелюшко. – К., 2006. – 234 с.

УДК 343.131

О.В. Ткач
здобувач

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

МЕЖИ ВТРУЧАННЯ В ПРИВАТНЕ ЖИТТЯ ОСОБИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

У статті, на підставі результатів наукового аналізу чинного вітчизняного законодавства та міжнародних договорів ратифікованих Верховною Радою України, висвітлених точок зору науковців та практиків, а також правозастосовної діяльності, досліджуються поняття «приватне життя особи», «таємниця приватного життя» та визначення меж втручання в приватне життя особи з боку держави в кримінальному провадженні.

Ключові слова: *кримінальне судочинство, приватне життя особи, втручання в приватне життя, таємниця приватного життя, особиста недоторканність.*

В статье, на основании результатов научного анализа действующего отечественного законодательства и международных договоров ратифицированных Верховной Радой Украины, освещенных точек зрения ученых и практиков, а также правоприменительной деятельности, исследуются понятие «частной жизни личности», «тайна частной жизни» и определения пределов вмешательства в частную жизнь личности со стороны государства в уголовном производстве.

Ключевые слова: *уголовное судопроизводство, частная жизнь личности, вмешательство в частную жизнь, тайна частной жизни, личная неприкосновенность.*

In this paper, on the basis of scientific analysis of current national legislation and international agreements ratified by the Verkhovna Rada of Ukraine highlighted perspectives of scholars and practitioners, and law enforcement activities, we investigate the concept of "individual privacy", "privacy" and defining the boundaries of intervention in private lives of individuals by the state in criminal proceedings.

Keywords: *criminal justice, individual privacy, interference with privacy, privacy, personal integrity.*

Постановка проблеми. Правове забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави, який закріплений в Конституції України. Згідно зі статтею 3 Основного закону України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю [1]. В новому Кримінальному процесуальному кодексі (далі – КПК України) [2] надано увагу інтересам особи та регулюванню втручання в її приватне життя, так як одним з основних напрямків діяльності держави є захист